

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ *ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ*

COMUNITĂȚILE DIN ZONA PORȚILOR DE FIER
ÎNAINTE ȘI DUPĂ CUCERIREA ROMANĂ
CONTACTE POLITICE, ECONOMICE ȘI CULTURALE

TEZĂ DE DOCTORAT

ÎNDRUMĂTOR ȘTIINȚIFIC
PROF. DR. MIHAI BĂRBULESCU

DOCTORAND
ANDREEA MARIA DRĂGAN

CLUJ-NAPOCA
2013

CUPRINS

Introducere	5
Argument	5
Cadrul geografic	7
Capitolul I. Metodologia de cercetare	19
I.1 Structura lucrării.....	19
I.2 Metodologia de cercetare a proceselor culturale din zona Porților de Fier.....	21
I.2.1 Surse istorice	21
I.2.2 Surse arheologice.....	24
Capitolul II. Etape istorice și cronologice	28
II.1 Contextul regional și politico-militar al zonei Porților de Fier înainte de integrarea spațiului scordisc în Imperiul roman	29
II.2 Integrarea teritoriului scordisc și relațiile politico-militare ale Imperiului cu dacii	33
II. 3 Cucerirea Regatului dac și întemeierea provinciei Dacia	35
Capitolul III. Comunitățile din zona Porților de Fier în etapa finală a epocii La Tène.....	37
III.1 Probleme de cercetare arheologică	37
III.2 Așezările	39
III.2.1 Formele de locuire din zona Porților de Fier	39
III.2.1.1 Așezările fortificate.....	41
III.2.1.1.1 Organizarea spațială și structurile de locuire în așezarea de la Divici- <i>Grad</i>	42
III.2.1.2 Așezările deschise	44
III.2.2 Așezările din zona Porților de Fier în context regional	46
III.2.3 Materialul arheologic mobil.....	50
III.2.3.1 Așezările fortificate. Așezarea de la Divici- <i>Grad</i>	50
III.2.3.1.1 Nivelul I. Locuința L1/1996	50
III.2.3.1.2 Nivelul II. Groapa Gr. 1/C13 și turnul-locuință T2	56
III.2.3.2 Așezările deschise. Așezarea de pe Ostrovul Șimian	68
III.2.3.3 Analiza funcțională și proveniența materialului mobil din așezări.....	73
III.3 Descoperirile funerare	82
III.3.1 Formele de înmormântare din zona Porților de Fier	82

III.3.2 Analiza inventarului funerar	85
III.3.3 Însmormântările din zona Porților de Fier. Aspecte de ritual și context regional .	92
III.4 Tezaurile	100
Capitolul IV. Comunitățile din zona Porților de Fier de la sfârșitul domniei lui Augustus până în timpul împăratului Domițian.....	104
IV.1 Probleme de cercetare arheologică.....	104
IV.2 Formele de locuire din zona Porților de Fier.....	105
IV.2.1 Așezările	107
IV.2.1.1 Așezările fortificate.....	107
IV.2.1.2 Așezările deschise.....	108
IV.2.2 Dezvoltarea <i>limes</i> -ului și a structurilor aferente.....	109
IV.2.2.1 Dezvoltarea <i>limes</i> -ului în timpul dinastiei iulio-claudiene.....	110
IV.2.2.2 Dezvoltarea <i>limes</i> -ului în timpul dinastiei flaviene	111
IV.3 Materialul arheologic mobil	115
IV.3.1 Așezările fortificate. Așezarea de la Divici- <i>Grad</i> . Nivelul III. Locuința L1/1985 și turnul-locuință T1	115
Excurs: Ceramica pictată de la Divici- <i>Grad</i> în context european	127
IV.3.2 Așezările deschise. Așezarea de la Korbovo	136
IV.3.3 Analiza funcțională și proveniența materialului mobil din așezări	139
IV.3.4 Siturile militare romane. Castrul de la Tekija (<i>Transdierna</i>)	149
IV.4 Descoperirile funerare	153
IV.4.1 Formele de însmormântare din zona Porților de Fier.....	153
IV.4.2 Însmormântările din zona Porților de Fier din perioadă imperială timpurie în context regional	156
IV.5 Tezaurile	161
Capitolul V. Dinamica habitatului în zona Porților de Fier în timpul domniei împăratului Traian	168
V.1 Probleme de cercetare arheologică	Error! Bookmark not defined.
V.2 Dezvoltarea limesului moesic în zona Porților de Fier în timpul împăratului Traian .	168
V.2.1 Castele militare	168
V.2.2 Punctele de aprovizionare	171
V.3 Dinamica habitatului pe malul stâng al Porților de Fier după cucerirea romană.....	172
V.3.1 Castele romane	172

V.3.2 Așezările urbane.....	174
V.3.3 Așezările rurale	175
V.3.4 Materialul arheologic	176
Concluzii	178
Abrevieri bibliografice	185
Anexa 1. Clasificarea formelor ceramice din așezarea de la Divici-Grad	216
Anexa 2.Surse istorice.....	230
Anexa 3. Catalogul pieselor ceramice analizate din așezarea de la Divici-Grad.....	254
L1/1996.....	254
Gr. 1/C13.....	256
Din și din dărâmătura T2	272
T1.....	280
L1/1985.....	315
Tekija - principalele categorii formale.....	346
Anexa 4. Lista ilustrației	348
Anexa 5. Indexul localităților.....	352
Anexa 6. Planșe.....	354

Comunitățile din zona Porților de Fier înainte și după cucerirea romană.

Contacte politice, economice și culturale

-rezumat-

Andreea Maria DRĂGAN

Termeni cheie: Porțile de Fier, protoistorie, sfârșitul celei de-a doua epoci a fierului, epocă imperială timpurie, scordiscii, dacii, Dacia, interacțiune, identitate, peisaj arheologic.

Teza ”Comunitățile din zona Porților de Fier înainte și după cucerirea romană. Contacte politice, economice și culturale” abordează realitățile arheologice de la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. până la începutul secolului al II-lea p.Chr. în zona Porților de Fier. Inițial Porțile de Fier ale Dunării au desemnat doar zona cataractelor dintre localitățile Orșova (Mehedinți) și Drobeta - Turnu Severin (Mehedinți). După construirea în anii 60-80 ai secolului trecut a hidrocentralor care îi poartă numele, Porțile de Fier I-II (srb. Đerdap), în localitățile Golubac (Golubac) – Prahovo (Negotin), acestea au fost înțelese tot mai mult ca spațiu cuprins în linii mari de aceste două structuri, întinzându-se din amonte de prima hidrocentrală, de la Baziaș (Caraș-Severin), până în dreptul localității Prahovo. Această conotație largă a Porților de Fier se raportează nu doar la reperele fizice recent instalate pe Dunăre, ci și la recunoașterea acestei zone ca microregiune culturală, ecologică și economică, definită prin condițiile aparte existente în acest areal. Una dintre caracteristicile sale este interacțiunea culturală crescută între cele două maluri ale Dunării, manifestată nu doar recent, ea reflectându-se în aspectul mixt al materialului arheologic încă din prima epocă a fierului. Deoarece până în prezent au fost vizate în general evenimentele politico-militare care privesc Imperiul roman, lucrarea de față a pornit tocmai din dorința de a înțelege dezvoltarea acestui spațiu dincolo de relațiile conflictuale sau diplomatice deja evidențiate. Zona Porților de Fier, văzută ca linie de interferență între diverse medii culturale, prezintă numeroase perspective în ceea ce privește aculturația și relațiile dintre *barbaricum* și mediul roman, precum și procesele legate de prezența efectivă a romanilor într-un teritoriu cucerit. Lucrarea de față își propune să suplinească lipsa unui astfel de studiu în zona Porților de Fier, prin discutarea siturilor în ansamblul lor, într-un cadru clar delimitat geografic, urmărind evidențierea fenomenelor locale și integrarea acestora într-un context istoric și cultural mai larg, cu accent particular pe dinamica habitatului și interacțiune.

A fost inclus materialul arheologic publicat și inedit înregistrat în zona Porților de Fier și, în măsura în care a fost relevant, din spațiile învecinate. Cercetarea este introdusă prin expunerea scopului și a motivației, precum și prin delimitarea cadrului geografic vizat. În descrierea acestuia s-a încercat reconstituirea condițiilor geografice anterioare modificărilor antrenate de construcția hidrocentralelor Porțile de Fier/Đerdap I-II. Ridicarea nivelului apei a rezultat în inundarea a cca. 10 ha de teren și alterarea aspectului văilor afluenților fluviali, lărgirea gurilor de vărsare, distrugerea ireversibilă a microclimatului și dispariția ostroavelor care facilitau comunicarea între maluri. A putut fi observată și existența brațelor fluviale secate în dreptul Ostrovului Corbului și în dreptul localității Kladovo.

Primul capitol conturează cadrul critic al cercetării prin stabilirea metodelor de selectare și analiză a surselor arheologice și istorice folosite. În acest capitol s-a evidențiat rolul secundar al surselor scrise pe parcursul lucrării, fără a fi negată importanța lor în stabilirea contextului istoric. Stilul explicit de redare a informației prin surse scrise permite diseminarea aspectelor culturale legate de identitatea etnică, religioasă sau lingvistică, identificarea situațiilor politice sau militare, precum și recunoașterea unor repere de cronologie absolută în istoria evenimentială. Principalele surse scrise folosite au fost textele autorilor antici, greci și latini, cărora li se adaugă în secolul I p.Chr. inscripțiile latine. Principalele teme abordate pe parcursul lucrării prin prisma izvoarelor literare sunt istoria politico-militară și geografia populațiilor antice. În interpretarea surselor s-a ținut cont de existența unei distanțe geografice, culturale și cronologice între autorii antici și subiectele descrise care condiționează vericitea relatărilor. Distanța geografică se manifestă prin generalizarea aspectelor culturale, asociate unor grupuri largi de populație vag delimitate geografic. Pe măsură ce contactele cu linia Dunării de Jos se intensifică prin acțiuni politico-militare și comerciale, secolul al II-lea a.Chr. dovedindu-se decisiv din acest punct de vedere, cunoștințele geografice și culturale devin mai cuprinzătoare, rezultând în creionarea unei hărți politice mai diversificate, care trebuie înțeleasă și sub influența contextului dinamic politico-militar și social local la aceea vreme. Pe lângă depărtarea geografică, acuratețea informației depinde într-o mare măsură de distanța cronologică între istoric și subiectele relatate. Există în acest sens situația autorilor relativ contemporani evenimentelor precum Caesar, Strabo, Horațiu sau Velleius Paterculus sau acte administrative precum *Fasti Triumphales Populi Romani*. Alteori între momentul redactării textului istoric și evenimente existau doar câteva decade (Livius, Ptolemeu). De cele mai multe ori însă între istoric și temele tratate există o diferență cronologică considerabilă, care implică problema surselor primare și a

transformărilor prin care au trecut acestea o dată cu preluarea lor de către autorii mai târzii, prin compilarea mai multor surse, prin sintetizarea informației, precum și modificările aduse prin integrarea cunoștințelor geografice și culturale contemporane istoricului (Iordanes, Eutropius, Festus). Nu în ultimul rând, lectura surselor antice trebuie să țină cont de diferența culturală dintre autor și subiecți. Un punct central în acest sens este discursul mediteranean în raport cu populațiile continentale europene centrat în jurul conceptului grec și roman de „civilizație”, în contrast față de *barbaricum*. La nivelul discursului istoric populațiile de la Dunărea de Jos sunt caracterizate prin inferioritate culturală, manifestată prin cruzime și gândire irațională. Calitățile pozitive sunt apreciate ca pornind fie dintr-o inteligență primitivă, fie din copierea modelelor mediteraneene de civilizație prin mimetism, rezultat din incapacitatea barbarilor de a înțelege substanța lucrurilor.

Materialul arheologic nu permite enunțarea unor concluzii clare în ceea ce privește identitatea etnică a populațiilor, el ilustrând mai degrabă un *modus vivendi*. Acesta poate fi folosit pentru a înțelege structura socială a comunităților prin dinamica asemănărilor și deosebirilor. Ca atare, dovezile arheologice se pliază mai bine pe complexitatea și diversitatea identităților culturale în opoziție cu grupurile culturale largi definite de autorii antici, care creează impresia de uniformitate. O parte importantă o constituie analiza în detaliu a materialului arheologic mobil, în raport cu cadrul geografic și perioadele cronologice, pentru a urmări elemente de viață socială exprimate prin selecția artefactelor și modul lor de utilizare. În acest sens accentul este pus pe abordarea comparativă a materialelor provenind din contexte relevante, a căror integralitate nu viciază rezultatul comparației. Un punct important îl constituie analiza directă a materialului ceramic nepublicat din așezarea fortificată de la Divici-Grad, urmărind identificarea caracteristicilor formale și tehnologice ale vaselor din contexte relevante închise, respectiv locuințe și gropi. Analiza s-a axat pe identificarea tradițiilor de producție ceramică cărora le aparțin artefactele, cu scopul de a stabili proveniența pieselor, în conexiune cu categoriile funcționale, ca indicatori ai stilului de preparare și consum al alimentelor și băuturilor.

Partea introductivă a lucrării este completată de al doilea capitol, care vizează cadrul cronologic și politico-militar pe care se pliază cercetarea de față. Au fost stabilite trei secvențe cronologice care corespund în mare cronologiilor deja dezvoltate pentru spațiul sud-est european. Reperul principal îl constituie prezența romană în zonă, începând cu consolidarea acesteia în Peninsula Balcanică prin înfrângerea Regatului macedonean în 168 a.Chr. și transformarea acestuia în 148 a.Chr. în provincie romană. Pornind de la acest eveniment,

romanii moștenesc situația volatilă din Peninsula Balcanică, unde Regatul macedonean a reprezentat atracția principală pentru atacurile populațiilor dinspre nord. Din conflictele militare ale romanilor îndreptate împotriva acestor populații reiese existența unui puseu de putere militară a populației scordisce în timpul instalării romanilor în Balcani. Un prim conflict direct cu romanii are loc în 141 a.Chr., când scordiscii atacă cu succes Macedonia, după care confruntările directe se succed până la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. În secolul I a.Chr. înaintarea progresivă a romanilor din direcția Macedoniei înspre Dunăre se manifestă prin intensificarea campaniilor militare conduse împotriva populațiilor din nordul Balcanilor. În 106 a.Chr. dacii se individualizează pe scena conflictelor cu romanii o dată cu triumful lui M. Minucius Rufus. În timp ce sursele nu mai pomenesc atacuri ale scordiscilor înspre sud după anul 84 a.Chr., anul 74 a.Chr. marchează intensificarea acțiunilor militare la Dunărea de Jos și implicit cu dacii. În această perioadă atât sursele istorice, cât și cele arheologice, indică transformări pe plan social și politic la nordul Dunării de Jos concretizate în apariția structurilor fortificate și a înmormântărilor cu inventar de războinic, precum și în intensificarea știrilor despre conflictele dacilor cu romanii, între care se remarcă acțiunile lui Burebista. Prezența tot mai pregnantă a dacilor pe scena politico-militară a zonei este confirmată prin apariția primei mențiuni a dacilor într-un izvor literar (Caesar). Un alt eveniment important pentru înaintarea romană în zonă are loc prin cucerirea așezării Segestica (35 a.Chr.) de către împăratul Augustus, punct plasat strategic pe râul Sava pe căile de comunicație înspre Dunăre.

După anul 15 a.Chr. teritoriul scordisc este adus sub control roman de către viitorul împărat Tiberius. Zona Porților de Fier va face parte din provincia Moesia, respectiv Moesia Superior. Secolul I p.Chr. marchează totodată frecvente conflicte militare între daci și romani. De o importanță ridicată pentru zona Porților de Fier sunt acțiunile lui Cn. Cornelius Lentulus care, conform surselor, este cel dintâi care, pătrunzând pe malul stâng al Dunării, instalează aici primele fortificații romane. Consolidarea *limes*-ului pe Dunărea de Jos are loc pe tot parcursul secolului prin trasbordări de populație pe de-o parte, și prin organizarea provinciei Moesia și dezvoltarea rețelei de castre și a infrastructurii în zona Porților de Fier, pe de altă parte.

Conflictele dintre romani și daci culminează la sfârșitul secolului prin semnarea unei păci care îl transformă Decebal, aflat la conducerea regatului dac din zona Transilvaniei, în aliat al Imperiului roman în anul 89 p.Chr. Un deceniu mai târziu, în urma a două expediții desfășurate în anii 101-102 p.Chr., respectiv 106 p.Chr., Regatul dac este cucerit de armatele

romane conduse chiar de împăratul Traian. Succesul roman s-a materializat în constituirea unei noi provincii, Dacia, lăsând pe dinafară o parte din teritoriul asociat populației dacice.

Capitolele III-V reprezintă analiza propriu-zisă a surselor arheologice înregistrate în zona Porților de Fier. În contextul evoluțiilor politico-militare descrise mai sus am organizat problema habitatului uman și a interacțiunii în zona Porților de Fier în trei etape, cărora le-a fost dedicat câte un capitol separat. O primă etapă se desfășoară în perioada La Tène târzie. În această parte a lucrării (capitolul al III-lea) se are în vedere evoluția comunităților locale înainte de pătrunderea romanilor în zonă. Urmele unei ocupări mai intensive a spațiului în zona Porților de Fier coincid cu cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr., când are loc înmulțirea semnificativă a așezărilor și a descoperirilor funerare pe ambele maluri. În același timp, apariția așezărilor fortificate și a înmormântărilor izolate pe malul stâng al Dunării marchează transformări importante în sfera socialului. Se observă concentrarea așezărilor pe sectoare. Așezările fortificate se află exclusiv pe malul stâng al Dunării, în relieful submontan al Munților Locvei care însoțește fluviul până la intrarea în clisura din dreptul localităților *Berzasca - Greben*. Din punctele dominante de relief acestea aveau o vizibilitate crescută înspre Dunăre, dar și înspre văile munților Locvei, în același timp fiind vizibile din aceste puncte. Așezările se aflau în dreptul unor ostroave care facilitau trecerea de pe un mal pe altul. Deși au fost cercetate doar culmile dealurilor, existența așezărilor ancilare pe malul Dunării, dovedită la Divici, va putea fi probabil verificată și în cazul altor situri. În general a fost plusat rolul strategic jucat de fortificațiile din stânga Dunării. Includerea lor în planurile politico-militare largi ale regatelor care se infiripează la nordul Dunării de Jos începând cu mijlocul secolului I a.Chr. putea fi făcută doar pe baza unor realități deja existente și nu poate explica apariția și istoria timpurie a așezărilor din zona Porților de Fier. Pe de altă parte, aceasta coincide cu intensificarea informațiilor despre daci. Individualizarea dacilor în relatările despre atacurile populațiilor de la nord de Macedonia coincide totodată cu apariția înmormântărilor cu echipament de războinic asociate fenomenului arheologic Padea – Panagjurski-Kolonii. Aceste apariții pe plan arheologic și istoric indică o transformare socială în rândul comunităților care ocupă zona Porților de Fier, manifestată prin dezvoltarea unei ierarhii bazate pe acumularea de prestigiu social de către o elită care se reprezintă în înmormântări printr-o identitate războinică. La nivelul așezărilor noua structură socială se reflectă în organizarea internă, care presupune arii bine delimitate, dominate vizual de o suprafață restrânsă care se distinge în cadrul sitului din punct de vedere arhitectural. Prin aceste caracteristici, așezările fortificate din zona Porților de Fier se apropie de modelul

politic și social reprezentat de siturile corespondente de la nordul Dunării de Jos. Așezările deschise se grupează în schimb în aval de localitatea Drobeta-Turnu Severin, în zona depresionară tăiată de Dunăre. Acestea se află în imediata apropiere de malul drept al fluviului, acolo unde a fost înregistrată existența ostroavelor, așezarea de pe Ostrovul Șimian fiind dezvoltată chiar pe o insulă. În general așezările sunt asociate cu necropole. Acestea prezintă un aspect diferit din punct de vedere al expresiei funerare. Mormintele ilustrează diferențe de statut social reprezentate printr-un inventar funerar în care, spre deosebire de înmormântările izolate, accentul nu mai este pus pe identitatea marțială a decedatului, ci pe practicile conviviale exprimate prin piese destinate consumului de alimente și lichide. Un element important în acest sens îl reprezintă prezența sau absența vaselor de metal romane asociate cu consumul băuturii, ca produse cu acces limitat.

Ansamblul ceramic este dominat de ceramica pentru gătit, reprezentată în primul rând de oalele lucrate cu mâna. Urmărind distribuția geografică a formelor întâlnite se observă asocierea lor cu două zone. Majoritatea aparțin formelor dezvoltate la nordul Dunării de Jos. Într-un număr mai mic oalele care imită forma *situlae*-lor ceramice cu grafit în pastă ilustrează dezvoltările care caracterizează spațiul central european și, mai apropiat, spațiul scordisc, pe fondul tradițiilor ceramice La Tène. Numărul de „cești dacice” deși redus în această perioadă, întărește legătura cu tradițiile ceramice de la nordul Dunării de Jos. Ceramica destinată consumului prezintă o varietate formală mult mai ridicată. În timp ce majoritatea este produsă local, din pastă fină arsă în atmosferă reductantă, un număr redus de piese au putut fi identificate ca importuri. Strachina cu profil în forma literei „S” s-a dezvoltat pe fondul producției ceramice La Tène. Sub influența ceramicii romane apare în secolul I a.Chr. în zona Srem și pe defileul Dunării o variantă hibridă a acestui din urmă tip. Pe de altă parte, strachina cu picior (fructiera) reprezintă o marcă a ceramicii de consum de la nordul Dunării de Jos, prezența ei în afara acestui areal fiind rară. Alături de principalele forme, sunt înregistrate importuri din spațiul provincial roman și din zona cetăților din estul și sudul României, respectiv imitații după boluri și *kantharoi* elenistici, ultimele două destinate consumului de lichide. Importul de vin este atestat printr-un fragment de amforă produs în insulele Cos sau Rhodos. Înregistrarea ceramicii pictate în stil est-celtic este legată de structurile arhitecturale asociate elitei. Aceasta își găsește analogiile pe Dunărea de Mijloc, cel mai apropiat centru fiind cel de la Budapesta.

A doua etapă o constituie intervalul de timp dintre sfârșitul domniei lui Augustus și domnia lui Domițian, când se înregistrează prezența romană efectivă pe malul drept al

Dunării. În contextul acestei prezențe au fost urmărite dezvoltările asociate populației locale de pe ambele maluri în raport cu prezența efectivă a romanilor în zona Porților de Fier. Aceasta nu modifică în mod semnificativ structura generală a așezărilor. Așezările fortificate și deschise își mențin caracteristicile din epoca anterioară, inclusiv în ceea ce privește amplasarea, însă numărul lor scade. Abandonarea așezării de pe Stenca Liubcovei poate fi pusă în legătură cu cucerirea romană, având în vedere amplasarea sa în zona vizată de primele structuri militare romane și de amenajările de infrastructură iulio-claudiene. De altfel, sursele istorice pomenesc la începutul secolului succese militare importante ale romanilor în zona Dunării, concretizate prin apariția unor prime structuri militare, neidentificate deocamdată în teren. Situația politică pe malul stâng al Porților de Fier este necunoscută pentru o bună parte din secolul I p.Chr. Sursele istorice înregistrează în perioada care urmează morții lui Burebista fragmentarea puterii politico-militare la nordul Dunării de Jos. Sunt menționați o serie de conducători daci ale căror domenii de autoritate sunt mai restrânse și nu întotdeauna pe deplin clarificate. În general, situația de la nordul Dunării de Jos ilustrează o reconfigurare a puterii politico-militare care se aseamănă fenomenelor manifestate în alte zone în care prezența romană a catalizat coalizarea structurilor politice în jurul sau împotriva interesului roman. Sursa acestor dezvoltări trebuie căutată în concepția diplomatică romană care urmărește principiul *divide et impera* obținut prin sistemul de alianțe, pomenite tot mai des de sursele antice și în zona Dunării de Jos. Amplificarea elementelor arhitecturale pe terasa dominantă din așezarea de la Divici-Grad ar putea reflecta accentuarea competiției politico-militare menționată mai sus. Castele romane au fost construite în strânsă legătură cu infrastructura malului drept al Dunării și cu căile de acces oferite de văile care traversează relieful montan din spatele teraselor fluviale. Pe de altă parte, amplasarea lor corespunde unor zone în care traversarea Dunării era înlesnită de condițiile hidrografice și de existența ostroavelor. Castele nu au atins în general zonele locuite, decât abia o dată cu intensificarea prezenței militare din a doua jumătate a secolului I p.Chr. fiind construite în localitatea Mala Vrbica un punct de aprovizionare în conexiune cu castrul de la Kostol - *Pontes* și podul peste Dunăre, castelele de la Brza Palanka - *Egeta* și Mora Vagei, amplasate în vecinătatea așezărilor locale. Castrul de la Brza Palanka - *Egeta* reprezenta un nod pe drumul care lega peste munți sectorul superior al defileului cu cel inferior, pornind de la vărsarea râului Porečka, unde se afla un complex de structuri militare și de aprovizionare. Pe plan funerar asistăm la dispariția mormintelor de războinic în stânga Dunării, fenomen înregistrat deja la mijlocul secolului I a.Chr., și la diversificarea tipurilor de înmormântare în dreapta Dunării. Acestea ilustrează pe de-o parte

eterogenizarea populației antrenată de prezența militară romană și transformările pe plan funerar care au loc în mediile provinciale învecinate sub influența cuceririi romane, pe de altă parte.

Materialul ceramic din așezările locale păstrează în mare măsură formele utilizate în secolul precedent, se remarcă însă accentuarea influenței romane. În același timp, raportul dintre ceramica lucrată la roată din pastă fină și cea lucrată cu mâna crește în favoarea celei dintâi. Oalele lucrate cu mâna își păstrează caracteristicile, pe lângă formele întâlnite anterior făcându-și apariția un număr redus de oale provinciale romane. Cele mai multe schimbări survin în cazul ceramicii destinate consumului. Dintre formele cunoscute în secolul I a.Chr. doar strachina cu profilul în formă de „S” și strachina cu picior înalt continuă să fie bine reprezentate în ansamblurile ceramice. Alături de acestea apar formele provinciale romane și imitațiile după *terra sigillata*. Începând cu secolul I p.Chr. se înregistrează și creșterea numărului de ulcioare ale căror caracteristici tehnologice indică atât producția locală, cât și importul. Toate reprezintă forme romane nord-italice sau provinciale. Între ansamblurile studiate se remarcă turnul-locuință din așezarea de la Divici-*Grad*, în care a fost descoperit cel mai mare număr de piese. Printre acestea se numără ceramica pictată în stil est-celtic, mult mai bine reprezentată decât în secolul anterior. Atât procesul tehnologic, cât și decorul și forma vaselor corespund producției ceramice de pe Dunărea de Mijloc. În mod sugestiv, în această structură proporția noile produse numără jumătate din materialul ceramic înregistrat, ilustrând impactul pe care l-a avut prezența romană asupra gustului, în special al elitei. În același timp, s-a observat pătrunderea mai accentuată a pieselor romane și în așezarea de la Korbovo, aflată pe malul drept al Dunării. Așezarea s-a aflat cel puțin începând cu dinastia flaviană în contact direct cu structurile militare romane. Materialul ceramic din castrul de la Tekija-*Transdierna* se deosebește net de cel din așezările populației locale. Piese identificate aparțin într-un număr covârșitor producției ceramice romane. Dintre acestea o proporție importantă este ocupată de produsele centrelor nord-italice și sud-gallice. Totodată, o parte au fost imitate în centre provinciale. Tradițiile ceramice preromane sunt slab reprezentate în raport cu acestea. În afara oalelor lucrate cu mâna au fost descoperite două „cești dacice” și străchini provinciale care combină elementele străchinilor cu profil în formă de „S” cu aspectul vaselor romane. Spre deosebire de așezările locale, se remarcă diversitatea tipurilor de recipiente prin prezența farfuriilor și a *mortaria* care reflectă modul roman de consum și preparare a mâncării. Acesta este ilustrat și de volumul redus al vaselor dedicate

consumului, respectiv preponderența cupelor și a paharelor care respectă modelul ceramicii *terra sigillata*.

Ultima etapă care face obiectul studiului de față se referă la perioada scursă de la domnia lui Domițian până în timpul domniei lui Hadrian. Aceasta coincide cu consolidarea prezenței militare romane în dreapta Dunării și cucerirea Regatului dac de către împăratul Traian. Instalarea autorității romane pe ambele maluri ale Dunării conduce la demilitarizarea malului drept ca urmare a reamplasării *limes*-ului. În continuare funcționează un număr mic de castre pe malul drept și cele construite pe malul stâng. Este neclar modul particular în care cucerirea romană a afectat viața comunităților locale în provincia Dacia. La nivelul cunoștințelor actuale, se poate spune că integrarea zonei Porților de Fier în Imperiul roman s-a produs prin alterarea profundă a sistemului social reprezentat de așezările fortificate, ceea ce a condus la dispariția habitatelor de locuire preromane. Noile așezări sunt concentrate în relieful depresionar și de câmpie din sectorul inferior al zonei Porților de Fier. Apariția *villae*-lor romane accentuează imaginea transformărilor sociale și, în legătură cu ele, cele legate de utilizarea terenului.

Materialul arheologic mobil din așezări este slab cunoscut, cu excepția sitului de la Gârla Mare, care a fost folosit ca punct de referință. Urmărind situația materialului arheologic în siturile militare sau civile de epocă romană se observă un fenomen deja înregistrat pe malul drept al Dunării în secolul I p.Chr. În timp ce oalele lucrate cu mâna și „ceștile dacice” nu au fost înlocuite cu forme noi, restul ceramicii, în principal destinată consumului, dar nu numai, suferă transformări majore sub influența producției ceramice în tehnică provincial romană.

Rezultatele au fost sintetizate într-un capitol destinat concluziilor, urmărind dinamica interacțiunilor în zona Porților de Fier și impactul pe care acestea le-au avut pe parcursul etapelor cronologice definite. Accentul a fost pus în primul rând pe dinamica habitatului și pe materialul arheologic mobil ca mod de interpretare a fenomenelor culturale.

Anexele au fost dedicate surselor arheologice și istorice folosite în textul lucrării, în măsura în care expunerea lor detaliată a fost considerată utilă. Pe acest principiu a fost ilustrat un catalog al materialului ceramic inedit din complexe vizate din așezarea de la Divici-Grad. Totodată, au fost reunite acele surse istorice relevante pentru zona Porților de Fier pentru perioada de timp în cauză. Acestea au fost însoțite de clasificarea formală a materialului ceramic. Partea finală a lucrării cuprinde abrevierile bibliografice, indexul localităților menționate pe parcursul lucrării, lista ilustrațiilor integrate în text și planșele.

Lucrarea de față se dorește a fi atât o sinteză a realităților arheologice din zona Porților de Fier de la sfârșitul celei de-a doua epoci a fierului și din perioada romană timpurie, cât și o interpretare a acestor dovezi cu scopul de a reconstitui dinamica realităților sociale în raport cu transformările politico-militare care caracterizează acest interval de timp. În acest sens s-a încercat aplicarea unei perspective noi în acord cu curente de interpretare recente, având potențialul de a completa cercetările existente. S-a încercat prin aceasta reevaluarea interpretării anterioare a materialului arheologic din zona Porților de Fier din perspectiva configurației etnice definită de izvoarele istorice. Aceasta s-a bazat pe identificarea seturilor de obiecte definitorii pentru prezența scordiscă, pe de-o parte, și cea dacică, pe de altă parte. Pentru populația scordiscă elementul celtic a fost văzut în piesele de tip La Tène, în timp ce substratului traco-illir i-au fost atribuite vasele de tip *pseudo-kantharoi*, cuțitele de tip *sica* și podoabele feminine. Populația dacică a fost asociată cu o serie de vase ceramice, precum oala cu buza evazată, gât scurt și corp arcuit, așa-zisă *vas-borcan*, strachina cu picior (fructiera) și ceașca dacică. Totodată, în legătură cu organizarea politică și socială, ca argument al prezenței dacice a fost folosită arhitectura structurilor de locuire fortificate. În general însă spațiul locuit de populația dacică a fost pliat pe teritoriul României moderne, în timp ce prezența produselor „etnice” în afara acestui areal a fost pusă pe seama contactului, în principal politic. Această abordare a creat impresia de uniformitate, importanța diferențelor regionale fiind minimalizată. Se observă însă că distribuția geografică a artefactelor din zona Porților de Fier nu oferă o imagine atât de clară a identităților culturale. Pe insula Șimian primele cercetări au identificat materiale asociate atât cu siturile considerate celtice, cât și cu cele dacice. În același mod, așezarea fortificată de la Židovar, contemporană așezării de la Divici-Grad, a pus probleme importante primelor interpretări, care au inclus-o în rândul fortificațiilor celtice. Descoperirea ulterioară a unui număr masiv de artefacte considerate dacice din secolul I a.Chr. a fost legată de acțiunile lui Burebista, cu toate că un control politico-militar nu poate explica opțiunile în folosirea ceramicii. Aceleași caracteristici se regăsesc în așezările din zona Porților de Fier prin amalgamul de piese aparținând atât producției ceramice cunoscute la nord de Dunărea de Jos, cât și celei întâlnite în zona Sremului. Abordarea istorico-culturală prin lipsurile ei se dovedește inadecvată cercetării identităților culturale din zona Porților de Fier. Artefactele nu trebuie analizate separat deoarece piesele nu poartă o identitate culturală în sine, ci ele sunt folosite într-un mod anume. Identificarea comunităților din zona Porților de Fier pe criterii etnice, cu o populație sau alta, este dificilă, dacă nu imposibilă, având în vedere caracterul aproape exclusiv

arheologic al informației disponibile. În timp ce peisajul arheologic a marcat existența unor diferențe în organizarea politică și socială, modul de preparare și consum ilustrat prin materialul ceramic indică apropierea dintre comunitățile aflate pe un mal sau altul al defileului Dunării. El reflectă un stil de viață împărtășit, modelat de opțiunile atât personale, cât și colective, care s-au bazat nu numai pe accesul la anumite produse, ci și pe alegere. Acest lucru este bine evidențiat de varietatea specifică fiecărei categorii funcționale. În timp ce ceramica lucrată cu mâna era probabil legată mai mult de cerințele funcționalității sale, respectând pe tot parcursul perioadei studiate anumite caracteristici formale și tehnologice, ceramica mai fină era mai deschisă schimbărilor și, de ce nu, gustului.